

USMENOKNJIŽEVNE VRSTE U ETNOLOŠKOME KONTEKSTU VRGORAČKOGA KRAJA

Majić, Bruna

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:977047>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-21**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

**USMENOKNJIŽEVNE VRSTE U ETNOLOŠKOME
KONTEKSTU VRGORAČKOGA KRAJA**

BRUNA MAJIĆ

SPLIT, 2021.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost
Hrvatski jezik i književnost
Hrvatska usmena književnost

**USMENOKNJIŽEVNE VRSTE U ETNOLOŠKOME
KONTEKSTU VRGORAČKOGA KRAJA**

Studentica
Bruna Majić

Mentor:
prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2021. godine

Sadržaj

1. Uvod.....	5
2. Predaje.....	6
2.1. Mitske predaje	6
2.1.1. Vile i vilenjaci	7
2.2. Demonološke predaje	8
2.2.1. Vještice	8
2.2.1.1. Vištica Mare.....	9
2.2.2. More.....	9
3. Poslovice	10
4. Običaji od adventa do poklada	10
4.1. Advent	11
4.2. Badnjak.....	13
4.3. Božić.....	14
4.4. Sveti Stjepan Prvomučenic.....	16
4.5. Sveti Ivan evanđelist.....	17
4.6. Nevina dječica	17
4.7. Silvestrovo	17
4.8. Sveta Tri kralja	17
4.9. Pokladi.....	19
5. Ganga.....	19
5.1. Ganga o gangi.....	20
6. Svakodnevni život.....	24
6.1. Udvaranje i vjenčanje	24
6.2. Igračke	25
6.3. Igre.....	25
6.4. Škatule batule	25
6.5. Jakove đe si.....	26
6.6. Plunge	26
6.7. Sprovodi.....	26
Rječnik	29
7. Zaključak.....	33
Literatura	34

Sažetak	36
Abstract	37

Uvod

Usmena književnost bogatstvo je koje je čovjek čuvao i prenosio naraštajima prepričavanjem, sve dok je nisu počeli zapisivati sakupljači narodnoga blaga. Poznata je još i pod nazivima: narodna književnost, anonimna, seljačka (za vrijeme vladavine Hrvatske seljačke stranke), folklorna, tradicijska.¹ Neki povjesničari književnosti nazivaju je pučkom književnošću, no valja razlikovati usmenu i pučku književnost.² Usmena lirika, epika, drama kao i poslovice i zagonetke postoje od agrarijske etape ljudske duhovnosti i tradicija su pisanoj književnosti.³

Usmeno-književne vrste bitne su sastavnice nematerijalne kulturne baštine koju još čine: jezik, dijalekti, govori i toponimija, folklorno stvaralaštvo u području glazbe, plesa, igara, obreda, običaja, kao i druge tradicionalne pučke vrednote; tradicijska umijeća i obrti.

Nematerijalna kulturna baština stoljećima i tisućljećima prenosi se iz generacije u generaciju. „Prema UNESCO-voj Konvenciji iz 2003. godine nematerijalna kulturna baština je ključni segment prepoznavanja i definiranja kulturnih identiteta koji su osobito ugroženi.“⁴

Usmena književnost uvijek je tradicija pisanoj književnosti. Usmeno-književnim oblicima nadahnjivali su se i u svoja djela inkorporirali usmeno-književne oblike najveći pisci.⁵

U usmenu književnost ubrajamo: bajke, basne, priče, predaje, legende, legende, uspavanke, usmene lirske pjesme, usmene epske pjesme, folklorno kazalište, usmeno-retorički oblici, poslovice, zagonetke.

Ponavljanje je eminentna stilaska karakteristika usmene književnosti, a upotrebljavalo se radi lakšeg pamćenja. Osim ponavljanja, karakteristični su i stalni epiteti koji u različitim pjesmama zadržavaju izvorni oblik i značenje. U ovom radu opisat ću neke mitove, poslovice, običaje, priče i predaje sa područja Vrgoračkoga kraja.

¹ O tome više: Botica, Stipe, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2013.

² Vidi: *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1, napisale Maja Bošković – Stulli i Divna Zečević, Liber, Mladost, Zagreb, 1978.

³ Dragić, Marko. Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 11.

⁴ Dragić, Marko. *Nematerijalna kulturna baština Hrvata u Bosni i Hercegovini*, Bosna franciscana 45. Franjevačka teologija. Sarajevo. 2016. 266.

⁵ Usp. Dragić, Marko. *Općedruštveni značaj usmene književnosti*, Zbornik radova Utjecaj hrvatske usmene tradicije u suvremenoj književnosti za djecu i mlade, Gradska knjižnica Marka Marulića Split, Split, svibanj 2014., str.16-25.

Kazivači su moj otac Boris Majić (rođen 1964. godine) i njegova majka Anka Majić (djevojačko prezime - Birčić, rođena 1938. godine) koji su čuli ove priče od mog pokojnog djeda Dobroslava, rođenog u selu Zavojane pokraj Vrgorca. Iako moj otac nije rođen u Zavojanama, već u Splitu, jako je vezan za taj kraj i često ga je posjećivao, te mi je s radošću prepričavao ove priče.

2. Predaje

„Predaja je vrsta priče koja se temelji na vjerovanju u istinitost njezina sadržaja.“⁶ Taj usmeno-prozni oblik usko je povezan sa najpoznatijim svjetskim religijama poput kršćanstva, judaizma, islama i budizma zbog toga što je često zastupljen u svetim knjigama. Primjerice, u starozavjetnom dijelu Biblije nalazi se priča o lijepoj Juditi čija su hrabrost i ljubav prema vlastitome narodu kasnije inspirirale brojne umjetnike, među kojima se u Hrvatskoj posebno istaknuo Marko Marulić. Marulićev kršćansko-vergilijanski ep „Judita“ važan je dio hrvatske povijesti jer je bio namijenjen buđenju domoljubnih osjećaja i poticanju hrvatskog naroda na borbu za neovisnost, što dokazuje važnost predaje i u kontekstu naše nacionalne povijesti. Dragić⁷ je predaje tematski podijelio na: povijesne, etiološke, eshatološke, mitske, demonske i pričanja iz života.

2.1. Mitske predaje

U mitskim su predajama zastupljeni fantastični likovi poput vila, vještica, vilenjaka i ostalih mitskih bića, ali i stvarne osobe iz povijesti „(...) kojima je narod pripisivao nadnaravnu moć.“⁸ Kao primjer takvih osoba Dragić navodi Andrijicu Šimića, Marka Kraljevića, Mijata Tomića, Stojana Jankovića i Janka Sibinjanina. Mitske predaje često imaju razrađenu fabulu, a pripovijedaju se kao memorati - predaje koje kazuju o osobnim doživljajima.⁹

Često su u prošlosti ljudi u selima vjerovali u takve praznovjerne pojave, a danas se takva priviđanja smatraju posljedicom umora i straha kojeg su ljudi osjećali vraćajući se noću

⁶ Dragić, Marko, Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 272.

⁷ Ibid., str. 273.

⁸ Ibid., str. 429.

⁹ O tome više: Dragić, Marko. *Kronikati i memorati u suvremenom pripovijedanju Hrvata južne Hercegovine*, Stolačko kulturno proljeće, godišnjak za povijest i kulturu, br. VI, Matica hrvatska, Ogranak Stolac, Stolac, 2010., str. 177-212.

kući nakon dugotrajnog i iscrpljujućeg posla. Neke teško shvatljive stvari uglavnom su objašnjavali upletanjem nekog fantastičnog bića.

2.1.1. Vile i vilenjaci

U narodnim su predajama vile i vilenjaci uglavnom prikazani kao pozitivni likovi koji su na razne načine pomagali ljude u nevolji, primjerice čudesnim liječenjem bolesti i pomaganjem siromašnim mladim djevojkama. Radi se o noćnim bićima u koje su mladići često bili zaljubljeni zbog njihove iznimne ljepote, a Dragić¹⁰ ističe kako su bile odjevene u bijele haljine i imale dugu zlatnu kosu te zelene oči. Osim toga, vile su poslužile kao inspiracija za brojnim piscima među kojima su Ivan Kukuljević-Sakcinski i Nikola Šop.

„On je cili život mislija da je vilenjak. Jedanput, kad je vodija živinu u pašu iša je u planinu i unde di je ratljivo izuja je opanke, da mu se ne kližu. Ostavija i' je na stini i oša usić grma. Kad se nakon dvi- tri ure vratija opanci su mu bili rasparani, ka da su izideni, i dok je tražija ko mu je to uradija, okrenija se oko sebe i u daljini vidija vile kako lete na nebesin, smiju mu se i mašu njegovin opancima. Odtada je virova da su mu vile poile opanke i da su to uradile zato da na njega prinesu svoje moći. Cili je život, i po kiši i po snigu nosija te stare rasparane opanke i govoriya da mu one daje snagu vilenjaka. Ima je jednu ćer što je ošla živit u Makarsku i jednon mu donila nove cipule a sakrila te stare opanke. Od toga se dana Nikola razbolija. Govoriya je da mu je đava odnja šalu i njegove opanke i da će on sad brež nj' umrit. Počeja je odit bos. Svi su u selu govorili da je manit, poludija Nikola još više ako je to moguće. Unda mu je žena Mande vratila iskidane opanke. Kad mu je ćer jopet počela govorit da ih baci jer da će mu se narod rugat, on in je reka da će in dokazat da one njemu daje snagu i da od nji' more ček i letit. Popeja se lipo gorikerak na tavan i skočija. poletija nije, ali nije ništa ni slomija, a bilo je dobro visoko, s vrva kuće. Ko će znat je li bija šta je govoriya, ali niku je forcu uvi' ima. kakono se unda razbolija brzo je umra, ali je nosija do smrtnoga časa svoje vilenjačke opanke, i umra kako je i živija, ko Nikola-vilenjak.“¹¹

¹⁰ Vidi: Dragić, Marko. Vile u tradicijskim pričama šibenskoga i splitskoga zaleđa. Godišnjak Titius 10. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., 219.-240.

¹¹ Pavlinović, Milena. *Usmeno-književna i etnološka baština u Rašćanama kod Vrgorca*. Diplomski rad. Filozofski fakultet, Split, 2010, str. 39.

„Svekrva mi je pričala da joj je ovo njena baba rekla. Sad zamis' kad je to bilo. Uglavnon, bija ti je jedan čovik u Zavojanama šta ti se usrid noći diza iz postelje i iša ća negdi. Žena je dugo vrimenta mislila da je vara s nekon drugon. Jednog dana ti se i ona dignila za njin i pitala ga da di će. On je reka da ide gledat vile biokovke kako plešu. Ma garant je ona znala da je izgubija busulu jerbo se odma vratila leć ka da je nije briga. I prošlo par dana i eto ti ga, ni dva, ni tri nego on ostavija ženu da će ić živit sa vilama. Ka da se puno zaljubija u njih jer su bile lipe i šta ti ja znan, i da su mu strašno pomogle sa travama izličit neke bolesti. Moš mislit, a šta mu onda tu ludu glavu nisu usput izličile?“¹²

2.2. Demonološke predaje

„Demonološke (demonске) predaje u osnovi imaju osobni doživljaj, susret s demonološkim (onostranim) bićem. Najčešći demoni u toj vrsti naših predaja su: vještice, stuhe, irudice, kuga, kučibabe, vukodlaci (kodlaci, kudlaci, kozlaci), čaratani, đavao (vrag-crni ovan, crni pas), orko, mačić; zloguke ptice (gavran, kukviža), te razna plašila, prikaze, utvare.“¹³

2.2.1. Vještice

Usporedimo li fizičku karakterizaciju vještica iz bajki i onu iz usmenih narodnih predaja, uočit ćemo kako se uvelike razlikuju. Naime, vještice su u bajkama prikazane kao koščate starice kvrgava nosa na kojem se nalazi veliki madež te nose crnu odjeću – najčešće plašt. No, u usmenoj predaji vještice su prikazane kao obične, svakodnevne žene koje se izgledom ne razlikuju od ostalih žena u selu. Također, vjerovalo se kako vještice u Zagori nisu koristile metlu kao prijevozno sredstvo, već bi se teleportirale izgovarajući određene riječi pred ognjem.¹⁴ Uglavnom su to bile „stare cure“ tj. neudane žene, a ostali stanovnici sela bi ih proglasili vješticama kako bi se lakše nosili sa određenim tragedijama. Primjerice, često se za djetetovu smrt krivila lokalna vještica koja je to dijete učarala. „Vještice se još nazivaju: more, štrige (štringe) coprnice, babe. More su po narodnom vjerovanju djevojke

¹² Zapisala sam 2019. godine u Splitu. Kazala mi je Anka Majić.

¹³ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017, str. 64.

¹⁴ Jureta, Ante. *Demonсka bića u Zagori*. Ethnologica Dalmatica, 24, Etnografski muzej, Split, 2017., str. 49

koje su se povještice.¹⁵ Moja prabaka je i sama vjerovala da su među ljudima u selu vještice.

2.2.1.1. Vištica Mare

„Mare ti je bila udovica , a imala je samo jednu 'čer koja je bila dotarica. Nju ti je tija ženit Bimbin sin. Mare nije dala. Ma mala se svejednako udala. Rodila je brzo sina i mali je umra iščista mira nakon desetak dana. Bimbo je bija siguran da je ona iz ljutnje začarala maloga i da je mali zato umra pa je proglasija viščicon. Svi su povirovali, čak i Marina rođena čer. Mare se unda na šamatoriju svetoga Stipana morala skinit do gola i dizat ruke gori- doli da dokaže da nije viščica jer da je viščica bila bi krilata, imala bi pod pauzon krila a ne dlake i siguro bi poletila. Skupilo se na šamatoriju cilo selo da gleda u Maru. Ona nije poletila jer nije bila viščica, ali je brzo umrla. A nikad nije bila bolesna. Umrla je ona od tuge što jon niko pa ni njeno rođeno dite nije virova. Ošla za unukon za koga je Bimbo reka da ga je ubila.“¹⁶

2.2.2. More

„Definirati moru u smislu njenog izgleda je nemoguće jer je u osnovi nevidljiva. Njena pojava se samo može osjetiti i to uz snažne fizičke manifestacije. Žrtva moru ne vidi, ali osjeća njeno djelovanje tako što je mora guši – mori. (...) Napad se događa isključivo noću, kao i kod većine demona ili nečistih sila. Direktne posljedice djelovanja more su iscrpljenost i gubitak snage. Razlog zašto neka ženska osoba postaje mora nije strogo definiran. Prema većini definicija razlog transformacije žene u moru često je neuzvrćena ljubav.“¹⁷

„Za more se u narodu govorilo da su to neudate cure, ona koja je udata nije mogla bit mora, ona je bila viščica oli štringa. Govorio je narod prije da more obnoć taru ljude. U selu se je uvik znalo koja je cura mora. Te su cure isto uvi' za života zamirile kojega momka, a ako bi se on oženija za koju drugu curu, unda bi more trale njega i ženu mu. Ligale bi noću po njima, sisale ji, grizle, svašta jin radile, nisi moga

¹⁵ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017, str. 64.

¹⁶ Pavlinović, Milena. *Usmeno-književna i etnološka baština u Rašćanama kod Vrgorca*. Diplomski rad. Filozofski fakultet, Split, str. 56.-57.

¹⁷ Jureta, Ante. *Demonska bića u Zagori*. *Ethnologica Dalmatica*, 24, Etnografski muzej, Split, 2017., str. 44-45

ništa, ni govorit pravo, ni zapomagat, ko da te prikinilo. Jedan je put jedna žena u selu obnoć bila napadnuta. Molila je moru da je pusti na miru i da dođe sutra da će jon ništo dat. Noću narod ne bi pripozna koja je to cura, koja mora. Jedna za koju se u selu govorilo i mislilo da je mora sutradan od toga je došla u te žene i pitala da jon dade šta jon je sinoć obetala. Eto ti. To je baš bila mora. Unda se još znalo dogoditi da te more, namjerno kad rodi žena koju je oženija ovaj momak što ga je ona za se tila, obnoć dolaze i sisaju ženu, pa unda ona nema ščime podojit dite, pa se dite razboli. Jednu je tako uvatija čovik jedanput i zapritija jon da više ne dolazi ili će je uvatit sutra kad svane dan, da zna on koja je ona. Unda je pristala dolazit.“¹⁸

3. Poslovice

Poslovice su najminijaturnije usmeno književno djelo.¹⁹ Njima se prenosi višestoljetno i višetisućljetno iskustvo i mudrost.²⁰ Pitala sam baku da mi kaže neke narodne poslovice. Neke od njih sam već ranije čula, dok se sa određenima prvi put susrećem.

1. *Ne kudi konja kojeg nisi jaha.*
2. *Ko sa diteton leže popišan se budi.*
3. *Sit gladnu ne viruje.*
4. *Više vridi znat, nego imat.*
5. *Poklonjenon konju se ne gleda u zube.*
6. *Dobra djela su najbolja molitva.*
7. *Slušaj rado, govori malo.*
8. *U se' i u svoje kljuse.*
9. *Tuđe poštivaj, svojini se diči*
10. *Pamet i srićon vlada.*
11. *Šta bude dvaput, bi'će i triput.*
12. *Um caruje, snaga klade valja.*

4. Običaji od adventa do poklada

¹⁸ Pavlinović, Milena. *Usmeno-književna i etnološka baština u Rašćanama kod Vrgorca*. Diplomski rad. Filozofski fakultet, Split, str. 57.-58.

¹⁹ O tome više: Kekez, Josip. *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*, priredio Josip Kekez, SHK, MH, Zagreb 1996.

²⁰ Dragić, Marko, *Stolačka i neumaska suvremena paremiografija*, Stolačko proljeće, Godišnjak za povijest i kulturu, XIII, Matica hrvatska. Stolac, 2015., str. 111.-127.

4.1. Advent

Advent je razdoblje crkvene liturgijske godine koje „(...) se sastoji od četiri nedjelje koje prethode Božiću, a simboliziraju četiri tisućljeća od stvaranja svijeta do dolaska Isusa Krista.“²¹ U Hrvata se još zove i došašće, a karakterizira ga pokora te iščekivanje Isusovog rođenja tj. Božića. U ovo su vrijeme svećenici na misama odjeveni u ljubičasto, a Dragić ističe kako treću nedjelju došašća mogu nositi i ružičaste misnice kako bi dodatno istaknuli pokoru. Zadnji je tjedan adventa posvećen Blaženoj Djevici Mariji i njezinome rođenju Isusa Krista. Nadalje, u Vrgoračkom kraju se u periodu došašća posebno njeguje običaj odlaženja na zornice koji se smatra jednim od načina iskazivanja pokore na kojoj se advent i zasniva. Element pokore vjernici vide u ranom buđenju kako bi mogli prisustvovati misi koja je obično počinje u šest sati ujutro. „Na zornicama se molilo i pjevalo u čast Majke Marije. Zora je simbol Kristova dolaska, a znakom je i Kristove prolivene krvi kojom je nadvladan grijeh i ostvaren vječni spas.“²² Na zornicama se posebna pozornost pridaje Djevici Mariji, a blagdan se Bezgrješnog začeca Blažene Djevice Marije obilježava 8. prosinca. Narod je svoju privrženost Gospi, osim na zornicama, iskazivao i vjerskim pjesmama:

Vezak vezla Divica Marija,

baš u bašči pod žutom narančom.

K njoj dolazi stari svećeniče,

pa je njojzi tio besidio:

“Dite moje, Divice Marijo,

obećo sam s tobom pobrinuti,

pa ti evo nađe zaručnika.

Pobožan je kao patrijar,

stidljiv je od svake divojke.”

Marija je vezak odložila,

otvorila dva nebeska oka,

²¹ Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 415.

²² Ibid. str. 415.

pa je njemu tio besidila:

“Srce moje samo Bogu leti,

udaja mi nije na pameti.”

Starac ode, a Jozip se javi:

“Sestro moja, Divice Marijo,

vele meni da se s tobom ženim.”

Marija mu puna sriće vrati:

“O Jozipe, brate ko od majke,

nu milosti Boga velikoga

i ja sam se njemu povirila,

da Divicom vik ću vikovati.

Eto sada on nas sastavijo,

da bi mogli po volji Božanskoj,

u ljubavi živit divičanskoj.”

I vinčāše se dva ljljana bila,

čista, lipša, draža od anđela.

*Amen.*²³

U adventskome periodu u Vrgoračkom kraju posebno su važni nikolinjski običaji kojima se 6. prosinca obilježava blagdan sv. Nikole. Djeca iz dobrostojećih obitelji bi večer prije svetog Nikole ulaštala svoje čizmice ili cipele, dok bi ona siromašnija uz prozor ostavila opanke. Vjerovala su kako sveti Nikola dobroj i poslušnoj djeci u obući ostavlja darove, a zločestu ne posjeti, već to prepusti Krampusu koji im ostavlja šibu. Današnja djeca u svojim čizmicama često pronađu razne vrste slatkiša, čokolada i igračaka, dok se u selima Vrgoračkog kraja u prošlosti takve darove uglavnom nije moglo priuštiti. Poslušna i dobra djeca su u svojim čizmicama uglavnom pronalazila voće poput naranče i jabuke te orašaste

²³Dragić, Marko. Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika. Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo, 2006., str. 294-295.

plodove. Ovakav običaj darivanja korijene pronalazi u predajama i legendama koje navode kako je Nikola „čuvši za nekoga plemića u gradu koji je ostao bez novaca, pribavio miraz za njegove tri kćeri' tako što je tri noći uzastopce kroz plemićev prozor ubacivao po vrećicu sa zlatnicima. Otkriven je nakon treće vrećice, ali je zamolio plemića da to nikome ne kaže.“²⁴

4.2. Badnjak

U Zavojanama i okolici je, osim Uskrsa, najvažniji blagdan crkvene liturgije bio Božić. Božićne su se pjesme počele pjevati već početkom došašća i to je trajalo sve do blagdana Sveta Tri Kralja. Običaj je bio u obiteljima ravnomjerno raspodijeliti obaveze koje se tiču pripreme za Božić. Uglavnom je muški dio obitelji bio zadužen za nabavku badnja kojeg su tražili čak i nekoliko dana prije Badnjaka kako bi svojoj obitelji osigurali najkvalitetniji komad drveta. Dragić²⁵ ističe kako u hrvatskoj tradiciji postoje dvije vrste badnja: hrastova ili ljeskova grana koja je uglavnom imala estetsku funkciju i deblo ili panj drveta dugačak do dva metra koji se uvečer palio na ognjištu. Na vrgoračkom je području prevladavala potonja vrsta badnja te se najčešće radilo o hrastovom deblu koje simbolizira Božju vječnost.²⁶ Običaj je bio pribaviti onoliko badnjeva koliko ima muških članova obitelji te ih ostaviti ispred ulaznih vrata kuće koja je bila okićena bršljanom kako bi se zaštitilo ukućane u nadolazećoj godini.²⁷ Nakon toga, slijedilo je škropljenje blagoslovljenom vodom koje se najčešće odvijalo u kasnim popodnevnim satima.

Škropljenje blagoslovljenom vodom bio je jedan od najvažnijih badnjih običaja. U Zavojanama je „glava kuće“ tj. najstariji muškarac škropio svoje ukućane, „blago“ ili živinu, pčelinjak, voćnjak i njivu. Prema Dragiću²⁸, škropljenje blagoslovljenom vodom imalo je tri uloge: čišćenje vjernika od lakih grijeha, istjerivanje đavla sa poškropljenog mjesta (npr. sa njive) te primanje zdravlja (zdravlje za ukućane i živinu te plodnost zemlje).

Nakon blagoslova, slijedila je tradicionalna badnja večera u čijoj je pripremi sudjelovao ženski dio obitelji. Uglavnom su se na stolu nalazili domaći kruh ispod sača, bakalar i fritule jer se mršenje na Badnjak smatralo velikim grijehom, a večera je započinjala

²⁴ Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 419.

²⁵ Dragić, Marko. *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., str. 399-435.

²⁶ Vidi: Dragić, Marko. *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008, 67-91.

²⁷ Dragić, Marko. *Badnje gobinjanje i kićenje u kulturnoj baštini Hrvata*, Bosna franciscana, XXI, 39, Franjevačka teologija, Sarajevo, 2013., str. 63-75.

²⁸ Ibid.

molitvom koju je predvodio najstariji muški član obitelji. Nakon zajedničke večere, slijedio je svečani čin paljenja badnjaka. U vrgoračkom je kraju običaj bio zapaliti tri badnja koja, prema Dragiću²⁹, simboliziraju Sveto Trojstvo. „Najveći je bio onaj koji označava Oca i on se prvi nosio na vatru. Ispod tri badnjaka stavlja se i četvrti komad drveta, koji je bio manji od badnjaka i zvao se podložnjak. Stavlja se poprijeko ispred čela badnjaka. On je označavao Crkvu Kristovu. Kada bi badnjaci bili naloženi, posipala se slama po kući i po badnjacima.“³⁰ Po završetku paljenja badnjaka, najstariji muškarac u obitelji bi nazdravio „...riječima *Na dobro vam došla Badnja večer i porođenje Isusovo!* Svi su ukućani odgovarali *I s tobom zajedno, Bog ti da zdravlje.*“³¹, a nazdravljalo se uglavnom domaćim vinom ili rakijom. Završetak obreda paljenja badnjaka očitovao se u polijevanju badnjaka vinom u znaku križa, pri čemu bi članovi obitelji izgovarali riječi *U ime Oca i Sina i Duha Svetoga.*³² „Pepelom koji ostane od nagorijevanja panja badnjaka posipale su se voćke, vrtovi i polja da ih branio od nametnika.“, a taj se pepeo zvao *ogorak.*³³

4.3. Božić

Blagdan Božića je u Vrgoračkom kraju započinjao obaveznim odlaskom u mjesnu crkvu na misno slavlje koje je obično započinjalo u 11 sati ujutro. Uglavnom su na misu odlazili muškarci, dok se ženski dio obitelji bavio kuhanjem božićnog ručka te dovršavanjem ostalih kućanskih poslova kako bi sve bilo spremno za najveći kršćanski blagdan. „Božićni stol za razliku od badnjeg predstavlja obilje.“³⁴ Žene su uglavnom posluživale meso od živine koju je obitelj sama uzgajala, a najčešće se radilo o tuki koju se tovalo nekoliko mjeseci prije blagdana. One obitelji kod kojih nije bio običaj poslužiti pečeno meso jele su sarme i domaće suhomesnate proizvode. Na kraju ručka su se obavezno posluživali kolači, slatki kruhovi raznih oblika, orašasti plodovi i voće, a od pića se pilo domaće vino i rakiju. Tradicionalni kolač Vrgoračkog kraja koji se uvijek posluživao za vrijeme božićnih blagdana bio je *čupter*, a sastojao se od domaćeg pšeničnog brašna koji se još nazivao i *predrta pšenica*, bajama, oraha, šećera, soka od crnog i bijelog grožđa tj. *varenika*, korice limuna i naranče, začina i grožđica. Ovaj se kolač priprema u vrijeme berbe, no zbog dugotrajnog se sušenja konzumira

²⁹ Ibid.

³⁰ Ibid.

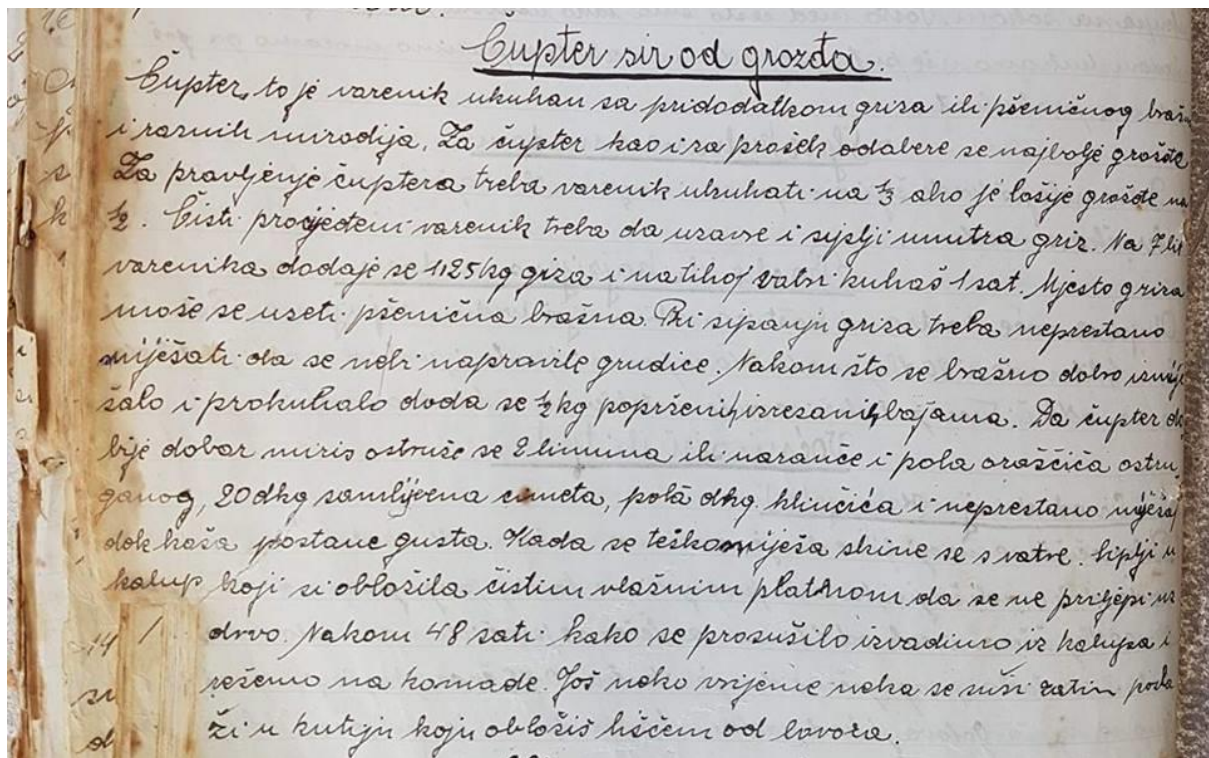
³¹ Ibid.

³² Ibid.

³³ Braica, Silvio, Božićni običaji. *Ethnologica Dalmatica*, Split, 2004.

³⁴ Ibid.

tek oko Božića. Nakon izlijevanja smjese u drvene kalupe, kolač se morao sušiti dva dana. Najčešće se ostavljao na nekom suhom, visokom i skrivenom mjestu kako ga djeca iz sela ne bi namirila i ukrala. Nakon toga, *čupter* se izrezan čuvao dva mjeseca u posudi zvanoj *mačkadur*. Umijeće pripreme ovoga kolača prepoznala je Uprava za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture Republike Hrvatske, pa *čupter* ima status nematerijalnog kulturnog dobra te su poduzete mjere kojima će se priprema ove slastice zaštititi od izumiranja.³⁵

Recept za čupter star 90 godina

Nadalje, danas je uobičajeno paljenje četiriju svijeća na adventskome vijencu, no u prošlosti su se u Vrgoračkom kraju uglavnom palile tri svijeće koje su, kao i tri badnjaka, simbolizirale Sveto Trojstvo, a najčešće su se zabadale u čašu punu kukuruza. „U Zadvarju kod Vrgorca, na primjer, bile su isprepletene voštanice i zvale su se *Trojice*.“³⁶ U nekim su se mjestima svijeće gasile odmah na Božić, dok su u drugim morale gorjeti sve do Nove Godine. Uz gašenje je svijeće vezan ritual umakanja kruha u vino kojeg potom muški član obitelji (u nekim obiteljima najmlađi, a u nekim najstariji) ugasi. Prilikom gašenja, svijeću se

³⁵Vidi: <https://vrgorskestarine.hr/2018/10/22/cupter-iz-vrgorca-nematerijalno-kulturno-dobro-republike-hrvatske/> (pristupljeno 29.5.2021.)

³⁶ Dragić, Marko. *Badnja noć u folkloristici Hrvata, Croatica et Slavica Iadertina* Vol. 6, No. 6. Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar 2010, str. 230.

nastojalo što bolje ugasiti kako bi se izbjeglo dimljenje. Smatralo se kako smjer dima svijeeće određuje tko će u narednoj godini prvi umrijeti.³⁷

U prošlosti ljudi nisu imali običaj kićenja bora i uređivanja jaslica, već bi, kao što je već rečeno, kuću okitili bršljanom ili nekom drugom biljkom kao zaštitu od zlih sila, a po unutrašnjosti kuće bi razbacali slamu koja je evocirala na Isusovo rođenje u štalici.

Osim toga, na Božić su se pjevale i prigodne pjesme o Isusovom rođenju koje se ističu svojim mirnim, tihim tonom i emotivnošću, a majke su svojoj djeci uvečer pjevale božićne uspavanke. „Među mnogobrojnim usmenim božićnim pjesmama nalaze se i uspavanke. Korijeni uspavanki sežu u prvobitne zajednice. Poznaju ih sve civilizacije. Uspavanke izražavaju snažnu majčinsku ljubav prema djetetu. Majka djetetu u kolijevci pjevajući najdraže i najsladše riječi dok ga njiše da ga uspava. Majke za svoju djecu podnose sve i obavljaju najteže zavjete.“³⁸

4.4. Sveti Stjepan Prvomučenic

Blagdansko slavlje nastavljalo se i dan nakon Božića, na blagdan Svetog Stjepana Prvomučenika – svetca koji je svojim mučeništvom prvi dokazao svoju vjeru u Isusa Krista.³⁹ „Mnogi vjernici štiju sv. Stjepana kao zaštitnika svoje obitelji i rodbine. Brgulja je naziv za taj običaj. (...) To je zajednička svetkovina župe, sela ili obitelji koji slave određenoga sveca, svoga nebeskoga zaštitnika. Svako selo ima svoju brgulju, blagdan sveca zaštitnika, kojemu je posvećena župna crkva, a pojedini zaseoci slave i blagdan sela kojemu je u njihovu zaseoku posvećena manja crkva ili kapela.“⁴⁰ Na vrgoračkom području brgulja se slavi u *komšiluku* tj. zaseoku Miletići. Običaj je bio u Miletićima na taj dan ugostiti one ljude iz susjednih *komšiluka* koji su ih zvali na svoju brgulju. Dakle, Božić se provodio u krugu obitelji, a na *Stipandan* su se obitelji međusobno posjećivale. Prilikom ulaska u kuću pozdravljalo se riječima *Na dobro van doša Stipandan!*⁴¹ Na ovaj se dan također odlazilo na misu gdje se pjevala pjesma *U se vrime godišća*, a navečer se odlazilo na sijelo gdje su se mladići udvarali djevojkama.

³⁷ Usp. Vojinović Traživuk, Branka, Jedan etnološki pogled na Božić, *Ethnologica Dalmatica* 26, Split, 2019, 1-23.

³⁸ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.

³⁹ Vidi: Dragić, Marko. *Sveti Stjepan prvomučenik u hrvatskoj kulturnoj baštini*, *Ethnologica Dalmatica* 27 (1). Etnografski muzej Split, 2020., str. 37.-84.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ibid.

4.5. Sveti Ivan evanđelist

Sveti Ivan Evanđelist poznat je kao najmlađi od svih Isusovih učenika. U Bibliji ga se naziva i ljubljenim Kristovim učenikom kojemu je Isus povjerio svoju majku Mariju na brigu. Spomendan ovog svetca obilježava se 27. prosinca, a taj se dan još zove i Ivandan. „...tada se vrši blagoslov vina u crkvama, iznosi se božićna slama van i stavlja na voćke, pale se koleda. Na taj dan bi se i kuća pomela, što se nije smjelo napraviti na sam Božić ili Stipanje.“⁴²

4.6. Nevina dječica

Spomendan Nevine dječice obilježava se tri dana nakon Božića, a u narodu se još zove i Mladenci. Radi se o događaju iz novozavjetnog dijela Biblije u kojem je kralj Herod naredio smaknuće sve muške djece u Betlehemu kako bi sačuvao svoje prijestolje od dolaska Isusa Krista, za kojeg je vjerovao da će mu oteti vlast. No, Herod nije znao da Isus namjerava utemeljiti kraljevstvo nebesko, a ne ovozemaljsko. Crkva posebno obilježava taj dan, a nevino stradalu djecu smatra mučenicima. Na vrgoračkom se području ovaj blagdan obilježavao samo u kućama koje imaju djecu. Djeca bi odlazila u selo i kucala susjedima na vrata, a onaj tko bi otvorio morao ih je udariti šibom i pokloniti nešto slatko – najčešće je to bila jabuka. Šibanje djece na taj dan simbolizira smrt nevine dječice.⁴³

4.7. Silvestrovo

„Sveti je Silvestar I. kao biskup proživio mnogobrojna mučenja i pogubljenja kršćana. Godine 313. krstio je rimskoga cara Konstantina I. Velikog, a car je te godine kršćanstvo proglasio slobodnom religijom. Spomendan svetoga Silvestra je 31. prosinca, a Hrvati taj dan nazivaju Silvestrovo i u Dalmaciji Savistrovo.“⁴⁴ U Vrgoračkom kraju se i na ovaj dan posjećivalo rodbinu i prijatelje. Kasnije bi se društvo okupilo u *dimnoj kužini* gdje se nazdravljalo, peklo meso i čekalo Novu Godinu.

4.8. Sveta Tri kralja

⁴² Braica, Silvio, Božićni običaji. Ethnologica Dalmatica, Split, 2004., str. 8.

⁴³Vidi: Dragić, Marko. *Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta Tri Kralja*. Croatica et Slavica Iadertina, 14/1 (14), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2018., str. 214-217.

⁴⁴ Dragić, Marko. *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 50 (2), Split, 2015, str. 303.

„Sveta tri kralja, ili Bogojavljenje, ili Vodokršće predstavljaju završetak božićnih blagdana. Nekada se taj blagdan zvao Tri mudraca od istoka. Badnjak koji se stavljao na Badnju večer da malo gori s ostalim drvima dogorio bi na Tri kralja. To je značilo da su božićni blagdani završili.“⁴⁵ Vrgorački je kraj slavio ovaj dan obredima škropljenja blagoslovljenom vodom i blagoslovom kuća, a običaj je bio ostaviti pepeo od izgorjelog badnjaka na njivu kako bi urod iduće godine bio što bolji.

„Škropljenje je obred kojim svećenik ili biskup škropilom, a domaćin, domaćica ili drugi tko od ukućana grančicom, na primjer, hrasta, bora ili jele, prskaju blagoslovljenom vodom osobe, stvari, domove, štale, dvorišta, vrtove i sl., s namjerom da se očiste i da se od njih odagnaju demoni.“⁴⁶ Dakle, u Vrgoračkom kraju je običaj bio poškopiti blagoslovljenom vodom pčelinjak, voćnjak, njivu i živinu, a to je gotovo uvijek radio najstariji muški član obitelji.

Prije izlaska sunca na blagdan Sv. tri kralja domaćin blagoslovljenom vodom škropi stoku moleći se Bogu. Domaćica na isti način škropi vrt, dvorište i dr. Oko osamdevet sati bio je zajutrak, kojim se objedovala zaoblica glave, kod nekih i pleća, i pol pogače. Mrvice te hrane daju se i stoci, a lopatica od plečke ili kost stavljala se u šljivik. Poslije podne gazda škropi njive, vinograde, livade, košnice. Žene su blagoslovljenu vodu čuvale po deset i više godina nadolijevajući je svake godine. Vjerovalo se da je starija vodokrsna voda učinkovitija protiv demonskih bića: vještica, mora, vukodlaka i dr.⁴⁷

Poslije domaćinovog škropljenja blagoslovljenom vodom u kuću je dolazio svećenik sa ministrantima. Domaćica je morala pripremiti na stolu Bibliju i zapaliti svijeću, a svećenik bi kredom na unutarnjoj strani ulaznih vrata napisao početna slova triju mudraca (G + M + B) i godinu.⁴⁸ Običaj je bio „platiti“ svećeniku i ministrantima nakon blagoslova, ali samo u obliku poklona jer se davanje novca smatralo nepristojnim. S obzirom na to da je svećenik bio jedan od najcjenjenijih osoba u selu, domaćica bi pripremila najbolji komad domaćeg suhog mesa ili košaru s voćem i sl.

⁴⁵ Dragić, Marko. *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu 42 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 98.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid.

4.9. Pokladi

Razdoblje od Očića do Čiste srijede narod naziva mesoija. Sveta tri kralja (6. siječnja) označavaju svršetak božićnih blagdana, a od (7. siječnja) do Čiste srijede, razdoblje je poklada ili karnevala (krnjeval). Intenzivni pokladni običaji i događaji traju nedjelju, ponedjeljak i utorak, pred Pepelnicu (Čistu srijedu). U ta tri dana se gostilo i obilno jelo, posebno u utorak navečer pred korizmu jer je većina ljudi postila sve do Uskrsa. Te dane narod naziva: Velike poklade ili Završne poklade. Zadnja nedjelja poklada zove se Pokladna nedjelja. (...) Jednoga utorka od 5. veljače do 7. ožujka, zadnji je pokladni dan. Taj dan je kruna poklada, ali običaji traju i dva dana prije.⁴⁹

Pokladni je utorak bio najveseliji dan u Vrgoračkom kraju: majke su *frigale ušćipke* uoči posta, a djeca i mladi su sudjelovali u *Krnjevalu*. „Ophod maskara najčešće se odvijao u utorak uoči Čiste srijede, a karakteriziraju ga: zastrašujuće maske i drugi odjevni rekviziti, buka, galama, zvonjava zvona privezanih na maskare (mačkare), pjesme, šale i tako dalje. Time se htjelo otjerati demone od domova i štala; ljudi i stoke, a to pokladne ophode čini apotropejskim.“⁵⁰ Kruna je vrgoračkog *krnjevala* bila velika lutka *Krnjeval* odjevena u mušku odjeću koja se „ženila“ za živu mladu „koju je opet u pravilu predstavljao prurušeni muškarac.“⁵¹

5. Ganga

„Ganga s područja Imotske i Vrgoračke krajine integralni je dio stoljetnog sustava glazbovanja na području dalmatinskog zaleđa. Ganga je višeglasno pjevanje “na dah“, glavni pjevač u pravilu otpjeva prvi stih sam (inicij), a zatim ga u drugom stihu prati grupa pjevača ispjevanjem samoglasnika muklo “e“ ili zvonko “ o“, kako bi se dobio savršeni efekt zvučnog jedinstva.“⁵² Radi se o tradicionalnoj pučkoj pjesmi pisanoj u desetercu koja se izvodila u svečanim prilikama kao što je svadbena slavlje, ali se izvodila i u ležernim

⁴⁹ Dragić, Marko. *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2012., str. 156-158

⁵⁰ Ibid., str. 158

⁵¹ Škrbić-Alempjević, Nevena. Predstavljanje svadbe u hrvatskim pokladnim običajima. *Studia ethnologica Croatica*, 19 (1), Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2007., str. 208.

⁵² Ministarstvo kulture i medija, Pretraživanje Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-4231> (pristupljeno 29.5.2021.)

situacijama te bila dijelom svakodnevnog života na selu. Ta se pjesma očituje u nadglašavanju nekoliko gangača, a najčešće su to bili muškarci. Žene se uglavnom nisu miješale u muško pjevanje, a u nekim su mjestima skupno gangale. Ljudi su sami, najčešće spontano, izmišljali tekst gange, pa je gotovo svako selo u Vrgoračkom kraju imalo svoju gangu. Danas Vrgorački kraj čuva svoju gangu od izumiranja, a to se očituje organiziranjem tzv. *Ganga festa* u zaseoku Žlibina pokraj Vrgorca, gdje se svake godine krajem srpnja organizira susret gangača.

5.1. Ganga o gangi

*Gango moja ispod Bijakove
Ko ti sada piva pisme nove.*

*Gango moja i moj did te piva
Pa ću i ja dok me bude živa.*

*Gango moja gangao te ne bi
Da se nisam rodio u tebi.*

*Nije ganga prosta pivatanja
Nit beštima srca i neznanja.*

*Oćemo li zapivati pobro
Bog će dati pa će biti dobro.*

*Imenjače zagangajmo jače
Neka srce u divojke plače.*

*Zagangajmo neženjeni momci
Neka pukne srce u divojci.*

*Nije mene još nadganga niko
Nećeš ni ti od beštije sliko.*

*Digni jednu, nisi ostrijo
Ako si se pobro oženijo.*

*Ja kroz selo zagangan polako
Da me čuje staro i nejako.*

*Ajmo jednu nije mrtva glava
Sinoć me je ćaća zajebava.*

*Pivaj brajo oko sokolovo
Slomit ćemo čelik i olovo.*

*Gango moja i pivanje moje
Svake san te nućio boje.*

*Gango moja uvik san te piva
Pivat ću te dok me bude živa.*

*Grlo moje dat ću ti kolača
Nemoj ružit ćaćina pivača.*

*Grlo moje oće da bećari
Nemojte mu zamiriti stari.*

*Nema toga s kin bi pivat moga
Nema moga brata rođenoga.*

*Otkad nismo, za miloga Boga
Zapivali jedan uz drugoga.*

*Pivaj brate nek se kuća ori
Ko će bolje neka odgovori.*

Sve bi svoje prigorijo jade

da mi mala zapivati znade.

*Treni jednu nije mrtva glava
Sedan dana kući nisan spava.*

*Zapivajmo nas tri rodijaka
Isprid kuće naši divojaka.*

*Poznaješ li mala grlo moje
kad zapiva isprid kuće tvoje.*

*Gango moja zapivat ću tebe
Moran jadan razgovorit sebe.*

*Gango moja mili razgovore
Veseliš me kad je najgore.*

*Ja ću gangat, ganga je milina
I moja je gangala starina.*

*Ja ne pivan da me selo čuje
Nego da mi duša ne boluje.*

*Kad zaganga moja čista duša
Pola sela ustane pa sluša.*

*Moje grlo vene kad ne piva
ko vesliđan kad se ne zaliva.*

*Volin tebe zapivati gango
Nego balat valcer ili tango.*

*Oću pivat i oću galamit
Pa da vidin ko će mi zabranit.*

*Otkad nismo zapivali Bože
Pa se grla ne mogu da slože.*

*Moja ganga nikoga ne vrijeda,
Koga vrijeda nek okrene leđa.*

*Seljak bio a gazad se pravi
Oće gango da te zaboravi.*

*Zapivat ću, taman ginit da ću
Nek se piva dok je glava živa.*

*Gango naša, da nam tebe nije
Ne bi znali ni za kakve grije.*

*Grlo moje nema tebi para
Čuje te se u četiri kotara.*

*Čuvaj rode pismu od davnina
Drž' se gange i bukare vina.*

*Kad zapivan ćaća pozna ko je,
Evo meni propalice moje.*

*Ja san svoje sakupio jato,
Za zapivat, došli smo ti zato.*

*Pivan gangu i sidin na stocu,
Ljubin praznu od rakije bocu.*

Vesela me rodi moja mati

*Pa ja gangu mogu zapivati.*⁵³

6. Svakodnevni život

6.1. Udvaranje i vjenčanje

*Momci i djevojke upoznawali su se ponajviše čuvajući stoku, zatim kod crkve, na dernećima i sijelima. Kako su djevojke uglavnom bile čobanice, momci su ih dolazili posjećivati na pašnjake. (...) Tijekom zimskog razdoblja momak bi dolazio odabranoj djevojci na sidenje. Kad se kaže npr. za djevojku ili mladića da side, to znači ozbiljnu vezu. Inače, prije nego što neka djevojka počne siditi s mladićem, njoj u kuću dolaze momci na silo. Silne večeri su se održavale u određene dane, najčešće srijedom i subotom, kada su mladići dolazili djevojci u kuću. (...) Kad su mladić i djevojka zamirili – zagledali i odlučili da će se oženiti, oni o tome obavijeste svoje roditelje. (...) Kada su roditelji zadovoljni sinovljevim izborom, oni idu na ugovor s djevojčinih roditeljima.*⁵⁴

Svadbene običaji Vrgoračkog kraja uključivali su običaje karakteristične za dalmatinsku Zagoru: bacanje jabuke preko kuće, ljubljenje praga mladoženjine kuće, kupovanje mlade i svadbena povorka koju je predvodio stari svat.

*(...) kada bi se u stara doba netko ženio i kada bi svati prolazili kraj neke kuće, onda bi netko od domaćina izašao i iznio bukaru punu vina i tko je iz svadbene povorke htio piti mogao je. Bilo bi nekulturno kada se nitko iz svadbene povorke ne bi napio. U novija vremena se vino iznosilo u bocunu i bilo bi nekoliko čaša iz kojih se pilo. Danas bukliju prave tako da se uz cestu gdje prolazi svadbena povorka postavi stol s raznim žestokim pićima i vinom. Tko želi može se poslužiti. Još se u vrgorskom kraju može čuti uzrečica poput: "Ivane moj, kada se budeš ženija, iznit ću ti bukliju!"*⁵⁵

⁵³ Gangu zabilježio Davor Turić <https://bijakova.com/bastina/ganga/> (pristupljeno 19. prosinca 2020.)

⁵⁴ Alaupović-Gjeldum, Dinka. *Običaji i vjerovanja uz rođenje, ženidbu i smrt u dijelu splitske zagore*, *Ethnologica Dalmatica*, 4-5, Etnografski muzej Split, Split, 1996., str. 63-66.

⁵⁵ <https://vrgorskestarine.hr/2018/05/28/buklija/> (pristupljeno 29.5.2021.)

Prema Alaupović Gjeldum⁵⁶, mladenkin dolazak u novi dom bio je jedan od najvažnijih običaja svadbe u cijeloj Dalmaciji, pa tako i u Vrgoračkom kraju.

Nevjesta i danas ljubi kućne pragove „na križ“, ljubeći najprije nadvratnik, zatim dovratnike i sam prag. Pritom joj pomaže kum koji je digne da bi dosegla nadvratnik. U nekim mjestima nevjesta klečeći na zastrtom pragu, ljubi ga i pita svekrvu i svekra: „Jeste mi kajili“ ili „Ko je moj neka dođe k meni“. Tada se pojavljuju svekrva i svekar s kojima se ona ljubi te ulazi u novi dom. Taj običaj ukazuje da se nevjesta ne vezuje udajom samo za mladoženju i njegovu obitelj, već i za njegovu kuću i njezine svetinje. Ljubljenjem pragova ona odaje poštovanje svetištu mladoženjine kuće i prihvaća ga kao svoje.⁵⁷

6.2. Igračke

„Znaš ti sa čin san se ja igrala kad san bila mala. Nije tad bilo ni mobitela ni televizije. Našla bi oko kuće ili digod koju dasku, al trudila san se da bude lipa. To mi je bila beba, eto. Još ako je doma bila neka stara krpa koja ne triba materi, di ćeš bolje. To je bila deka za bebu. A beba bi spavala na hrpi trave. A kad bi mi to dosadilo išla san plesat sa janjčićima i mazit ih.“⁵⁸

6.3. Igre

U vrijeme kada su naše bake i djedovi bili djeca, nije bilo internetskih igrice i društvenih igara kakve danas poznajemo. Djeca su bila primorana osloniti se na vlastitu maštu prilikom igre, ili su igrala igre koje su ih roditelji naučili.

6.4. Škatule batule

„A dobro, ovu igru znaš valjda. Ništa, glavni bi se okrenija prema zidu i reka 'Škatule – batule pritorite se u ...' i onda bi tu izmislija nešto šta druga dica moraju odma

⁵⁶ Alaupović-Gjeldum, Dinka. *Običaji vezani uz kuću u Imotskoj krajini*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 26 (1), Književni krug Split i Konzervatorski odjel u Splitu, Split, 1986., str. 533.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Zapisala sam 2019. godine. Kazala mi je Anka Majić.

počet oponašat. Ne znan, šta mu padne napamet bi reka; gusjenica, kokoš, pas, stolica i tako. Onda su druga dica brže bolje počela oponašat, a glavni bi bira najboljega i onda bi taj pobijedija i bija glavni u idućoj igri.“⁵⁹

6.5. Jakove će si

„E, a ovo je bila igra za pišat gaće. Skupili bismo se u nekoga doma i igrali ovu igru. Svi su se morali sakrit od jednoga koji bi ima krpu na očima da nas ne vidi di smo. Onda bi nas tražija i govorija 'Jakove će si?' i kako bi ko odgovorija pratija bi mu glas. Kad bi te naša onda bi te pipka i pokušava svatit ko je. Tu su igru najviše muškići volili.“⁶⁰

6.6. Plunge

„Ovu igru smo volili igrat posli ručka uvik. Izašli bi iz kuće, počeli tražit veliki kamen. Kad bi našli neki lipi,veliki, prenili bi ga tamo di ćemo se igrat. Svaki igrač mora je nać sebi po 3-4 kamenčića, ne premala, ne prevelika. Cilj je bija da svako pokuša pogodit šta bliže velikon kamenu. Pobjednik ništa ne bi dobiva, osin ako je bila neka oklada ili slično. Ja neću zaboravit da smo mi muški igrali bili sa dvi ženske šta su se tek doselile. Onda je nagrada pobjedniku bila da može poljubit koju oće od njih dvi. Ako bi ženska pobjedila onda je isto mogla birat kojeg muškog će poljubit. Svi smo se baš trudili, al na kraju je pobjedila ženska i nije nikoga tila cmoknut jer se sramila.“⁶¹

6.7. Sprovodi

Produljenje ljudskog životnog vijeka možemo zahvaliti napredcima u medicini. Nažalost, prije toga su ljudi umirali jako mladi, i to najčešće zbog bolesti koje danas smatramo bezazlenima, primjerice obične prehlade. Porođaji su često bili pogubni kako za žene, tako za novorođenčad jer su se obavljali u nesterilnim uvjetima i na hladnoći, a običaj je bio čim prije krstiti tek rođeno dijete kako ne bi umrlo kao *nekrst*. „Starije su se osobe već za života pripravljale za smrt. Prvo je pripremiti svoju dušu, drugo postarati se za tijelo i treće

⁵⁹ Zapisala sam 2019. godine. Kazao mi je Boris Majić.

⁶⁰ Zapisala sam 2019. godine u Splitu. Kazao mi je Boris Majić.

⁶¹ Zapisala sam 2019. godine u Splitu. Kazao mi je Boris Majić.

urediti testamenat, oporuku. Čuvali su svečanu nošnju za ukop, a žene odjeću u kojoj su se vjenčale. Sahranjivali su se bez obuće i bez kubure i noža. Preko nošnje bi se prebacio platneni pokrov, lancun, sašiven kod glave i nogu kao kukuljica. Na samrtnom času umrlom se palila kandelorska svijeća, a kad umre uz pokojnika gori uljanica – dušica, kod nogu mu se stavi posudica s blagoslovljenom vodom i zelena grančica kojom škrope pokojnika svi koji dođu na žalovanje“⁶²

Nekadašnja je sprovodna povorka u Vrgorcu izgledala potpuno drugačije nego danas. Na prvom mjestu, nije bila ograničena samo na groblje na Žbarama kao danas, već se nakon obreda kretala rutom od župne crkve Navještenja Blažene Djevice Marije preko Korza i Pijace do Žbara. Običaj je bio da ide prvo križ, iza njega djeca koja nose cvijeće, dok ih s obje strane koračajući jedan iza drugog prate odrasli muškarci. Potom u povorci ide žena koja nosi jastuk na kojemu je krunica, svijeća i križ, potom svećenik, zatim kapsa/kašeta koju nosi rodbina, a oko kapse/kašete žene u crnini bi nosile grane čempresa. A iza lijesa se nalazila ožalošćena obitelj i rodbina, zatim moguće pivači, a potom ostali građani. Vrgorski sprovodi imaju i svoje specifično pjevanje kojemu također prijete iščeznuće. Pučki pivači u sprovodnom obredu izvode: „Smiluj se meni, Bože“, „Blagoslovljen“ i „Oslobodi me, Gospode“ u izvedbi originalnoj za mjesto Vrgorac. O posebnosti nekadašnjeg načina pjevanja govorio je prije nekoliko godina i Davor Jelavić. „Ljudi koji su dolazili iz nekih drugih mjesta na naše sprovode, ostajali su zatečeni načinom pjevanja i zvukom koji se čuo posebice kada se išlo niz Pijacu prema groblju. Pjevača je obično bilo do desetak koji su pjevali iz puna grla. Pjevalo se troglasno. Tenori su vodili melodiju, baritoni su ih pratili u tercama, a basi su davali sveukupnu punoću zvuka. Dok je moja malenkost pjevala, ja sam ubacio i četvrti glas.“⁶³

U selu Ravča je zabilježen običaj u kojem obitelj pokojnika ulijeva prisutnima rakiju ili vino iz *demižane* na izlasku iz groblja.⁶⁴ Osim toga, na sprovodima su često bile prisutne i *narikače* – žene kojima je bio posao glasno jaukati i oplakivati pokojnika.

⁶² Alaupović-Gjeldum, Dinka. *Običaji životnog ciklusa u Imotskoj krajini i zapadnoj Hercegovini, od konca XIX. stoljeća do Drugog svjetskog rata*, Ethnologica Dalmatica, 8, Etnografski muzej, Split, 1999., str. 165.

⁶³ Sprovodni običaji starog Vrgorca, <https://vrgorskestarine.hr/2020/10/02/sprovodni-obicaji-starog-vrgorca/> (pristupljeno 29.5.2021.)

⁶⁴ Vidi: <https://www.facebook.com/vrgorske.starine> (pristupljeno 29.5.2021.)

DALMATINSKI *kurioziteti*

Kada se u selu Ravči (općina Vrgorac) pokopa mrtvac, rodbina na izlazu iz groblja nalijeva iz demijžana prisutnima vino i rakiju.

Isječak iz novinskog članka o ravčanskom običaju

Rječnik

B

baba - baka

balat – pjevati

beštija – životinja

beštimat – prostačiti

bi' će – bit će

bidno – jedno

bija – bio

Bijakova – Biokovo

bome – bogme

Božsačuvaj – Bože sačuvaj

brajo – brat

brež – bez

C

cili – cijeli

cipule – cipele

cmoknut – poljubiti

Č

časa – trenutka

čeaak – čak

čin – čime

čovik – čovjek

Ć

ćer – kćer

D

di – gdje

dida – djed

digod – gdjegod

dite – dijete

divojka – djevojka

diza – dizao

doli – dolje

donila – donijela

doša – došao

dotarica – žena koja nosi veliku dotu

drugon – drugom

dvi – dvije

D

đava – đavao

đe – gdje

F

forcu – snagu

G

garant – sigurno

gori – gore

gorikerak – gore

govorija – govorio

I

i' – ih

iđe – ide

ima – imao

in – im
ispovidit – ispovjediti
iša – išao
iščista – iz čista
izgubija busulu – poludio
izideni – pojedeni
izličile – izliječile
izuja – izuo

J

jaha – jahao
jednon – jednom
jerbo – jer
ji – ih
jin – im
jon – joj
jopet – opet

K

ka – kao
kakono – kao
kljuse – konj
ko – tko

L

lamata – razbacuje
lancun – plahta
ligale – lijegale
lipi – lijepi

M

manit – pustit
mavat – mahati
mislija – mislio

misto – mjesto
mliko – mlijeko
moga – moš
molija – molio
mora – morao
moš – možeš

N

nebesin – nebesima
nedilja – nedjelja
negdi – negdje
nekon – nekom
niko – nitko
niku – neku
ništo – nešto
noseća – trudna
nosija – nosio
nj' – njih
njegovin – njegovim
njin – njim

O

obetala – obećala
obnoć – po noći
oće – hoće
odglumija – odglumio
odit – ići
odma – odmah
odnili – odnijeli
odnja – odnio
okrenija – okrenuo
oli – ili
opipava – opipavao
osin – osim

ostavija – ostavio

osvitli – osvjetli

oša – otišao

ošla – otišla

otiša – otišao

oženija – oženio

P

pa – pao

pare – novac

pauzon – pauzom

pisma – pjesma

pivač – pjevač

počeja – počeo

pogodit – pogoditi

poile – pojele

poklonjenon – poklonjenom

poletija – poletio

poludija – poludio

popeja se – popeo se

poškropija – poškropio

poštivaj – poštuj

povirovali – povjerovali

prenili – prenijeli

prić – prijeći

prikinilo – prekinulo

pripozna – prepoznao

pritorit – pretvoriti

proglasija – proglasio

prosija – prosio

R

reka – rekao

razbolija – razbolio

S

san – sam

se' – sebe

sićati – sjećati

siguro – sigurno

silo – sijelo

skinit – skinuti

skočija – skočio

slomija – slomio

smiti – smjeti

snig – snijeg

srićon – srećom

stini – stijeni

susidno – susjedno

svako – svatko

svejednako – svejedno

sveton – svetom

sviću – svijeću

Š

šamatorij – prostor oko crkve, groblje

ščime – sa čim

šta – što

štringa – vještica

T

tavajol – stolnjak

tija – htio

tražija – tražio

tribalo – trebalo

U

uć – ući

uglavnon – uglavnom

umislja – umislio

umra – umro

umrit – umrijeti

unde – ondje

unukon – unukom

uradija – uradio

ure - sata

usić - usijeći

usri – usred

usrid – usred

uvatit – uhvatiti

uvi' – uvijek

uvik – uvijek

V

velikon – velikom

vidija – vidio

vidit – vidjeti

virovat – vjerovati

višćica – vještica

vjerenit – zaručiti

vodija – vodio

volili – voljeli

vridi – vrijeti

vratija – vratio

vrime – vrijeme

vrluda – vrludao

vrva – vrha

Z

zaboravija – zaboravio

zagangan – zagangam

zajebavati – zezati

zaljubija – zaljubio

zamirio – primijetio

zamirit – vidjeti

zamis' – zamisli

zapritija – zaprijetio

znan – znam

zva – zvaao

Ž

živinu – stoku

živit – živjeti

7. Zaključak

Tradicija i kulturna baština sačinjavaju temelj identiteta naroda. Kulturne tečevine poput predaja, poslovice, običaja i vjerovanja prenosile su se s koljena na koljeno i oblikovale te obogaćivale nadolazeće naraštaje. Čovjek nije stvoren kako bi funkcionirao sam, već u društvu, a upravo su običaji i tradicijska baština imali (i još uvijek imaju) utjecaj na povezivanje i učvršćivanje odnosa među mještanima.

Možemo primijetiti kako su okosnica života ljudi Vrgoračkog kraja blagdani i spomendani, među kojima se posebno ističe Božić, a to se vidi i u dugotrajnim pripremama za taj blagdan koje su opisane u ovom radu. Blagdani i spomendani slavili su se, naravno, iz vjerskih razloga, ali su često bili popraćeni običajima u kojima prevladava društveni element, npr. ganganje, odlaženje na sijelo i *brgulje*. Dok sam slušala svog oca kako pripovijeda o Vrgoračkom kraju, primijetila sam nostalgiju, ali i tugu što se nije mogao sjetiti nekih stvari koje mu je otac Dobroslav pričao. Upravo to je razlog radi kojeg trebamo zapisivati, proučavati i interesirati se za vlastitu tradicijsku baštinu, jer kao što izreka kaže; ne možemo znati tko smo ukoliko ne znamo odakle smo potekli.

Literatura

1. Botica, Stipe. Povijest hrvatske usmene književnosti, Školska knjiga, Zagreb, 2013.
2. Braica, Silvio, Božićni običaji. *Ethnologica Dalmatica*, Split, 2004.
3. Braica, Silvio, Poklade, korizma: ciklus godišnjih običaja, Etnografski muzej, Split, 2003.
4. Dragić, Marko. Sveti Stjepan prvomučenik u hrvatskoj kulturnoj baštini, *Ethnologica Dalmatica* 27 (1). Etnografski muzej Split, 2020., str. 37.-84.
5. Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017.
6. Dragić, Marko. Vile u tradicijskim pričama šibenskoga i splitskoga zaleđa. *Godišnjak Titius* 10. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., str. 219.-240.
7. Dragić, Marko. Nematerijalna kulturna baština Hrvata u Bosni i Hercegovini, *Bosna franciscana* 45. Franjevačka teologija. Sarajevo. 2016. 265-314.
8. Dragić, Marko. Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, *Crkva u svijetu*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 50 (2), Split, 2015, str. 303-323.
9. Marko Dragić, *Stolačka i neumaska suvremena paremiografija*, *Stolačko proljeće*, *Godišnjak za povijest i kulturu*, XIII, Matica hrvatska. Stolac, 2015., str. 111.-127.
10. Dragić, Marko. Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, *Croatica et Slavica Iadertina*, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., str. 399-435.
11. Dragić, Marko. *Općedruštveni značaj usmene književnosti*, Zbornik radova Utjecaj hrvatske usmene tradicije u suvremenoj književnosti za djecu i mlade, Gradska knjižnica Marka Marulića Split, Split, svibanj 2014., str.16-25.
12. Dragić, Marko. *Badnje gobinjanje i kićenje u kulturnoj baštini Hrvata*, *Bosna franciscana*, XXI, 39, Franjevačka teologija, Sarajevo, 2013., str. 63-75
13. Dragić, Marko. Velike poklade u folkloristici Hrvata, *Croatica et Slavica Iadertina*, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2012., str. 155-188.
14. Dragić, Marko. Badnja noć u folkloristici Hrvata, *Croatica et Slavica Iadertina* 6 Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-264.
15. Dragić, Marko. Kronikati i memorati u suvremenom pripovijedanju Hrvata južne Hercegovine, *Stolačko kulturno proljeće*, *godišnjak za povijest i kulturu*, br. VI, Matica hrvatska, Ogranak Stolac, Stolac, 2010., str. 177-212.

16. Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 414-440.
17. Dragić, Marko. *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008, 67-91.
18. Dragić, Marko. Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
19. Dragić, Marko. *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu 42 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 96-117.
20. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika*. MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006.
21. Kekez, Josip, Usmena književnost, u Škreb – Stamać, Uvod u književnost, IV. Poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
22. Kekez, Josip. Poslovice, zagonetke i govornički oblici, priredio Josip Kekez, SHK, MH, Zagreb 1996.
23. Kelava, Josipa. Božićno razdoblje u tradicijskoj baštini posušškoga kraja. *Croatica et Slavica Iadertina*, 13 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru. 2 Zadar, 018. 157-171.
24. Kelava, Josipa. Badnjica u kulturnoj baštini posušškoga kraja. *Ethnologica Dalmatica*, 24 (1). Etnografski muzej, Split, 2017. 5-21.
25. Kelava, Josipa. Advent u tradicijskoj kulturi posušškoga kraja, Motrišta, 92. Matica hrvatska Mostar, Mostar, 2016. 62-72.
26. Pavlinović, Milena. *Usmeno-književna i etnološka baština u Rašćanama kod Vrgorca*. Diplomski rad. Filozofski fakultet, Split, 2010.
27. Rihtman-Auguštin, Dunja. Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi, Golden marketing, Zagreb 1995.
28. Vojinović Traživuk, Branka, Jedan etnološki pogled na Božić, *Ethnologica Dalmatica* 26, Split, 2019, 1-23.

Sažetak

Usmena se književnost prepričavala naraštajima, kao što samo ime kaže, usmenim putem. Dio je nematerijalne kulturne baštine uz običaje, obrede, predaje i vjerovanja, a zajedno čine temelj kulturnog i narodnog identiteta pojedinca. Većina se običaja zapisana u ovom radu zadržala u nekim selima Vrgoračkog kraja, kao što su svatovski i neki božićni običaji, dok su neki nažalost izumrli. U ovom su radu opisani običaji vezani uz sljedeće blagdane i spomendane: Bezgrješno začće Blažene Djevice Marije, Sveti Nikola, Badnjak, Božić, Sveti Stjepan Prvomučenik, Sveti Ivan Evanđelist, Nevina dječica, Sveta Tri kralja i Nova Godina. Osim toga, zabilježene su i usmene predaje o vilenjacima, morama i vješticama, narodne poslovice i običaji vezani za vjenčanje i sprovode. Posebno se ističe tradicionalni vrgorački kolač *čupter* od varenika i pšeničnog brašna za čiju su izradu bila potrebna čak dva mjeseca, a danas je zaštićen kao nematerijalno kulturno dobro.

Ključne riječi: baština, igre, običaji, predaje, Vrgorački kraj

ORAL LITERARY TYPES IN THE ETHNOLOGICAL CONTEXT OF THE VRGORAC REGION

Abstract

Oral literature has been passed down to generations – as the name suggests – orally. It is a part of the intangible cultural heritage along with customs, rituals, traditions and beliefs and together they form the basis of an individual's cultural and national identity. Most of the customs recorded in this paper are still alive today, while others are unfortunately extinct. This paper describes the following customs and memorials: Immaculate Conception of Blessed Virgin Mary, St. Nicholas, Christmas Eve, Christmas, St. Stephen the Protomartyr, St. John the Evangelist, Holy Innocents, the Holy Three Kings and New Year's Eve. Also, oral traditions about elves, *moras* and witches, folk proverbs and customs related to weddings and funerals were recorded in this paper. The traditional cake of the Vrgorac region is *čupter*, which is made out of wheat flour and grape juice. The manner in which this cake is made is very interesting because it took two months to be prepared. Today, *čupter* is protected as an intangible cultural asset.

Key words: heritage, games, customs, traditions, Vrgorac region

Obrazac A.Č.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Bruna Majić, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce hrvatskog i engleskog jezika i književnosti, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 5.7.2021.

Potpis

Izjava o pohrani završnog/diplomskog rada (podcrtajte odgovarajuće) u Digitalni
 repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: Bruna Majić
 Naslov rada: Uspomenbenjivezne vrste u etnološkome kontekstu Vrgomučkoga
 kmija
 Znanstveno područje: humanističke znanosti
 Znanstveno polje: filologija
 Vrsta rada: završni rad

Mentor/ica rada:
Marko Dragić, prof. dr. sc.

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Komentor/ica rada:

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Članovi povjerenstva:
Boris Javorc, prof. dr. sc., Nikola Tumara, dr. sc.

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog završnog/diplomskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uredenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

- a) rad u otvorenom pristupu
- b) rad dostupan studentima i djelatnicima FFST
- c) široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).
 (zaokružite odgovarajuće)

U slučaju potrebe (dodatnog) ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Mjesto, nadnevak: Split, 5.7.2021.

Potpis studenta/studentice: Majić